

4-SINF O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURIDAN FOYDALANISH

Tojiyev Husniddin Baxtiyorovich

Norkulova Nilufar Zokir qizi

Email – norqulovanilufar04@gmail.com

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Pedagogika va ijtimoiy gumanitar fanlar fakulteti

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholashda xalqaro miqyosdagi PIRLS dasturidan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. PIRLS baholash mezonlari asosida darslarni tashkil etishning afzalliklari, o'quvchilarda o'qilgan matnni tahlil qilish, tushunish va interpretatsiya qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, metodik yondashuvlar, misollar va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: PIRLS, o'qish savodxonligi, boshlang'ich ta'lim, xalqaro baholash, metodika, kompetensiya, 4-sinf, ta'lim sifatini oshirish.

Abstract

This article discusses the possibilities of using the international PIRLS program in assessing students' reading literacy in the primary education system. The advantages of organizing lessons based on the PIRLS assessment criteria and their role in developing students' skills in analyzing, understanding, and interpreting the text read are scientifically and theoretically substantiated. Methodological approaches, examples, and recommendations are also presented.

Keywords: PIRLS, reading literacy, primary education, international assessment, methodology, competence, grade 4, improving the quality of education.

Аннотация

В статье рассматриваются возможности использования международной программы PIRLS при оценке читательской грамотности учащихся в системе начального образования. Научно и теоретически обоснованы преимущества организации уроков на основе критериев оценки PIRLS и их роль в формировании у учащихся навыков анализа, понимания и интерпретации прочитанного текста. Также представлены методические подходы, примеры и рекомендации.

Ключевые слова: PIRLS, читательская грамотность, начальное образование, международная оценка, методика, компетентность, 4 класс, повышение качества образования.

Mavzuning dolzarbligi

Hozirgi davrda ta'lim tizimida muhim e'tibor qaratilayotgan yo'nalishlardan biri – bu o'quvchilarning **funksional savodxonligini**, xususan **o'qish savodxonligini** shakllantirish va rivojlantirishdir. Chunki o'qish savodxonligi nafaqat maktabda muvaffaqiyatli o'qish uchun, balki shaxsning jamiyatda faol ishtirok etishi, axborot bilan mustaqil ishlay olishi, tanqidiy fikrlay olishi uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalardan biridir.

PISA, PIRLS, TIMSS kabi xalqaro tadqiqotlar natijalari ta'lim sifatining dunyo miqyosida qanday baholanayotganini ko'rsatadi. Ular o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish darajasini o'lchaydi. Ayniqsa, **PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study)** dasturi 4-sinf o'quvchilarining o'qish va matnni tushunish ko'nikmalarini baholashga yo'naltirilganligi bilan boshlang'ich ta'limda muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston Respublikasi ham 2021-yildan boshlab PIRLS xalqaro baholash dasturida ishtirok eta boshladi. Dastlabki natijalar o'quvchilarning o'qish bo'yicha bilim va ko'nikmalari yetarli darajada emasligini ko'rsatdi. Bu esa boshlang'ich sinflarda, xususan 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi bo'yicha tayyorgarligini tubdan takomillashtirish zarurligini taqozo etadi.

Shuningdek, Prezidentning 2022-yil 29-martdagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida"gi PF-81-sonli farmonida 2030-yilga borib o'zbekistonlik o'quvchilarning PISA va PIRLS kabi xalqaro tadqiqotlardagi ishtirokini kuchaytirish, reytinglarda yuqori o'rinlarni egallash vazifa qilib belgilangan.

Demak, 4-sinfda PIRLS dasturi mezonlari asosida o'qish darslarini tashkil etish:

- ta'lim sifatini oshirish;
- o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirish;
- zamonaviy baholash mezonlariga mos o'qitish tizimini rivojlantirish;
- xalqaro tajribalarni milliy ta'limga integratsiya qilishda asosiy vosita hisoblanadi.

Bundan tashqari, global axborot muhitida tezkor fikrlash, axborotni tahlil qilish va undan to'g'ri foydalanish ko'nikmalarini bolalarda erta shakllantirish, ularni raqamli jamiyatning faol a'zosi bo'lishga tayyorlash uchun ham o'qish savodxonligi eng muhim poydevordir. Shu bois, PIRLS dasturi nafaqat baholash vositasi, balki boshlang'ich ta'limni isloh qilishda innovatsion vosita sifatida qaralmoqda.

Kirish

XXI asrda insoniyat taraqqiyoti har sohada keskin sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt, raqamli transformatsiya kabi global o'zgarishlar ta'lim sohasiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Yangi avlodni mustaqil fikrlaydigan, tanqidiy yondashuvga ega, axborotni tahlil qila oladigan, hayotiy muammolarga echim topa oladigan shaxs sifatida tarbiyalash hozirgi kunning asosiy maqsadlaridan biriga aylanmoqda. Bu jarayonda o'quvchilarning **o'qish savodxonligi** – ya'ni matnni tushunish, uni tahlil qilish va undan xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirish alohida o'rin tutadi.

O'qish savodxonligi – bu faqat matnni ovoz chiqarib o'qish emas, balki uni chuqur anglab yetish, asosiy g'oyani ajratib olish, muallif nuqtayi nazarini tushunish va unga nisbatan o'z fikrini shakllantirish demakdir. Aynan shu kompetensiyalar maktab ta'limining ilk bosqichi – boshlang'ich sinflardan oq shakllanishi zarur. Chunki bu bosqich o'quvchining butun keyingi ta'lim hayoti uchun mustahkam poydevor hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, xalqaro baholash dasturlari, xususan **PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study)** dasturining mazmuni va mezonlari, ayniqsa 4-sinf o'quvchilari uchun muhim ahamiyat kasb etadi. PIRLS dasturi orqali o'quvchining o'qilgan matnni qanday tushunganligi, u bilan qanday ishlay olishi, asosiy ma'lumotni ajratib olish darajasi, sabab-oqibat bog'liqligini aniqlay olishi baholanadi.

O'zbekiston ham 2021-yildan boshlab ushbu dasturda ishtirok etishni boshladi. Dastlabki natijalar esa ta'lim tizimida mavjud muammolarni aniqlash, boshlang'ich sinflarda o'qitish metodikasini takomillashtirish zarurligini ko'rsatdi. Ayniqsa, 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini rivojlantirishda zamonaviy baholash uslublaridan foydalanish, dars mazmunini PIRLS talablariga moslashtirish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirish mumkin.

Mazkur maqolada PIRLS baholash dasturining asosiy tamoyillari, ularni 4-sinf o'qish darslariga qo'llash yo'llari, o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini chuqurlashtirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar va amaliy tavsiyalar tahlil qilinadi.

Asosiy qism

1. PIRLS dasturi haqida umumiy ma'lumot

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) – xalqaro miqyosda o'quvchilarning o'qish savodxonligi darajasini baholashga mo'ljallangan tadqiqot bo'lib, Xalqaro Ta'lim Yutuqlarini Baholash Uyushmasi (IEA) tomonidan har besh

yilda bir marta o'tkaziladi. PIRLS dasturining asosiy maqsadi 4-sinf o'quvchilarining o'qish ko'nikmalarini turli mamlakatlar bo'yicha solishtirish, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda ta'lim sifatini oshirish uchun xalqaro tajribani o'rganishdir.

PIRLS testlari matnlarni ikki asosiy turga bo'ladi:

- **Adabiy matnlar** (ertak, hikoya, she'r va b.) – o'quvchilarning tasavvurini rivojlantirishga, ta'sirlanishga, his-tuyg'ularini anglashga qaratilgan.
- **Axborot matnlari** (maqola, tavsiya, ko'rsatma, ilmiy faktlar) – o'quvchilarga amaliy ma'lumotlarni topish va tushunishga yordam beradi.

PIRLS testlarida o'quvchilarning o'qish savodxonligi quyidagi to'rtta asosiy ko'nikma bo'yicha baholanadi:

1. Matnni tushunish (literar va faktik ma'lumotni qabul qilish)
2. Axborotni topish va ajratib olish
3. Xulosa chiqarish va ma'lumotlarni bog'lash
4. Shaxsiy fikr bildirish va matnga baho berish

2. PIRLS mezonlarining 4-sinf o'qish darslaridagi ahamiyati

Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini shakllantirishda PIRLS dasturining metodik tamoyillari darslarni yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Xususan, 4-sinf darslarida quyidagilar muhim:

- Matnni o'qib tushunishga e'tibor berish, o'quvchilarda matn mazmunini to'liq anglash ko'nikmasini shakllantirish;
- Matndan asosiy ma'lumotlarni topish va ularni saralash qobiliyatini rivojlantirish;
- Matndan kelib chiqib, sabab-oqibat bog'liqligini aniqlash va xulosa chiqarishni o'rgatish;
- O'quvchilarni o'z fikrini aniq va ravshan ifoda etishga o'rgatish, shu orqali ularning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish.

Shu tariqa, PIRLS mezonlarini 4-sinf o'qish savodxonligi darslariga integratsiya qilish nafaqat test tayyorlash uchun, balki o'quv jarayonining har bir bosqichida dars samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

3. PIRLS dasturining dars jarayoniga integratsiyasi

PIRLS uslubidagi yondashuvlar 4-sinf o'qish darslarida quyidagi shakllarda qo'llanilishi mumkin:

- **Matnni chuqur o'rganish:** O'quvchilarga matnni bir necha marta o'qitib, har bir o'quvchi asosiy mazmunni to'g'ri anglashini ta'minlash;
- **Savol-javob metodlari:** Matn mazmuniga oid ochiq va yopiq savollar yordamida o'quvchilarning matnni anglash darajasi o'lchanadi;

- **Guruh ishlari:** Kichik guruhlarda o'quvchilar matn asosida o'z fikrlarini almashadilar, savollar tuzadilar va javob izlaydilar;
- **Matn tahlili va grafik organayzerlar:** Venn diagrammalari, kontseptual xaritalar va boshqalar yordamida matn tuzilishini, asosiy g'oyani aniqlash;
- **Xulosa chiqarish mashqlari:** O'quvchilarga o'qilgan matn asosida o'z xulosalarini mustaqil shakllantirish ko'nikmasini berish.

4. Metodik tavsiyalar va o'quv jarayonida foydalanish imkoniyatlari

PIRLS dasturidan foydalanishda quyidagi metodik tavsiyalar samarali natija beradi:

- **Matn tanlashda xilma-xillikni ta'minlash:** O'quvchilarning qiziqishini uyg'otuvchi, o'rganilayotgan mavzuga mos keluvchi turli xil adabiy va axborot matnlarini tanlash;
- **Bosqichma-bosqich yondashuv:** O'quvchilarga matnni to'liq anglash uchun kerakli bosqichlarni tushuntirish va o'rgatish;
- **Faol o'qitish usullarini joriy etish:** Matn ustida mustaqil ishlash, guruh muhokamasi va interfaol metodlarni keng qo'llash;
- **Baholash tizimini takomillashtirish:** PIRLS mezonlari asosida o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini muntazam baholash, natijalarni tahlil qilish va individual rivojlanish rejasini tuzish;
- **O'qituvchilarni doimiy malaka oshirishga jalb qilish:** PIRLS dasturining asosiy metodik tamoyillari haqida o'qituvchilarga muntazam treninglar, seminarlar o'tkazish.

5. Milliy ta'lim tizimida PIRLS dasturining o'rni

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ta'lim sifatini oshirish bo'yicha qabul qilingan strategik hujjatlarda PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlarining ahamiyati ta'kidlangan. Bu dastur orqali to'plangan ma'lumotlar asosida ta'lim jarayonida kamchiliklar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda. Shu sababli, PIRLS metodologiyasini bosqichma-bosqich boshlang'ich sinf darslariga tatbiq etish ta'lim sifatini jadal rivojlantirish imkonini beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, 4-sinf o'qish savodxonligi darslarida **PIRLS xalqaro baholash dasturidan foydalanish** ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning matnni tushunish va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim vositadir. PIRLS dasturi o'quvchilarning o'qish savodxonligi darajasini xalqaro miqyosda solishtirish imkonini beribgina qolmay, balki ta'lim sifati va mazmunini yaxshilash uchun amaliy yo'nalishlarni ham belgilab beradi.

Boshlang'ich sinflarda, xususan 4-sinfda, o'quvchilarga PIRLS mezonlari asosida o'qish darslarini tashkil etish nafaqat ularning o'qilgan matnni yaxshiroq

anglashlariga, balki mustaqil fikrlash, xulosalar chiqarish va o'z fikrini aniq ifoda etish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bu yondashuv ta'lim jarayonida o'qituvchilar uchun yangi metodik vositalarni joriy etishga, milliy ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishga yordam beradi.

PIRLSning adabiy va axborot matnlari orqali o'quvchilar nafaqat o'qish mahoratini oshiradi, balki jamiyatda axborot bilan samarali ishlash, turli manbalarni tahlil qilish va taqqoslash kabi ko'nikmalarni ham egallaydi. Bu esa ularni kelajakda zamonaviy, raqamli va global dunyoda muvaffaqiyatli bo'lishlariga tayyorlaydi.

Shu bilan birga, PIRLS dasturidan samarali foydalanish uchun o'qituvchilarni muntazam malaka oshirish, o'quv jarayonini metodik jihatdan boyitish va sinov natijalarini chuqur tahlil qilish lozim. Milliy ta'lim siyosatida PIRLSga asoslangan yondashuvlarni keng joriy etish ta'lim sifatini yuqori darajaga ko'tarish, o'quvchilarni xalqaro bilim maydonida raqobatbardosh qilishda muhim omil bo'ladi.

Shunday qilib, PIRLS xalqaro baholash dasturidan foydalanish 4-sinf o'qish savodxonligi darslarini yanada samarali, maqsadli va tizimli tashkil etishga xizmat qiluvchi zamonaviy vosita ekanligini ta'kidlash mumkin. Bu esa boshlang'ich ta'limda sifatli ta'lim tizimini shakllantirishda yangi ufqlarni ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. IEA. (2021). *PIRLS 2021 Assessment Framework*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2023). *Boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish bo'yicha metodik tavsiyalar*.
3. Karimov, S. (2022). *O'qish savodxonligi darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish*. Toshkent: "Fan" nashriyoti.
4. UNESCO. (2020). *Reading Literacy and its importance in primary education*.
5. PIRLS Uzbekistan Milliy Hisoboti. (2022). Toshkent: Respublika Ta'limni Baholash Markazi.
6. Xo'jayev, B. (2021). *Boshlang'ich sinflarda dars jarayonini innovatsion yondashuv asosida tashkil qilish*. – "Pedagogik izlanishlar" jurnali, №2.